

Jacek Kwaśniewski

Historyczny fenomen europejski

Część II. Jak fenomen europejski jest tłumaczony w literaturze

Warszawa, październik 2022

jacek.kwasniewski.org.pl

Slajdy i transkrypcja wykładu

Podsumowanie poprzednich rozważań nt. czym jest fenomen europejski?

- **Gospodarka** Przyspieszenie od roku 1000. Od tej pory nieprzerwany wzrost intensywny. Reszta świata zostaje daleko w tyle. Z Europą ścigają się tylko jej zamorskie odnogi.

Europejska gospodarka podstawą potęgi cywilizacji zachodniej

- **Technologia** Od XI wieku coraz więcej innowacji we wszystkich dziedzinach. Wszehobecnością maszyn zadziwieni goście z dalekich stron.

Technologia bazą rozwoju materialnego

- **Ekspansja geograficzna** Zaczyna się przed Kolumbem. W ciągu 300 lat Europa uzależnia 35% wszystkich lądów świata, 47 mln. km².

Ekspansja źródłem intensyfikacji konkurencji wewnątrz europejskiej

- **Nauka** W Średniowieczu zbudowano fundamenty nauki nowożytnej.

Nauka fundamentem intelektualnym potęgi Europy

Cosimo di Giovanni de' Medici
1389-1464

Leonardo da Vinci
1452-1519

Krzysztof Kolumb
1451-1506

Galileo Galilei
1564-1642

jacek.kwasniewski.org.pl

Wpierw krótkie podsumowanie z pierwszej części wykładu. Nosił tytuł: Historyczny fenomen europejski – prezentacja zjawiska

Terminem historyczny fenomen europejski określa się cywilizacyjne przebudzenie a następnie rozkwit Europy, począwszy od XI-XII wieku. W ciągu następnych kilkuset lat wyprzedziliśmy ekonomicznie, naukowo i technologicznie inne cywilizacje, które były przedtem znacznie bardziej rozwinięte od nas.

W pierwszym wykładzie omówiłem cztery elementy tego fenomenu.

Po pierwsze gospodarka. Od XI wieku przyspieszenie i to nie było jakie, bo realizowany jest wzrost intensywny. Od XIV wieku Europa kontynuuje ten wzrost już jako jedyna na świecie. Potem ścigają się z nią tylko jej zamorskie klony. Reszta świata w gospodarczej stagnacji.

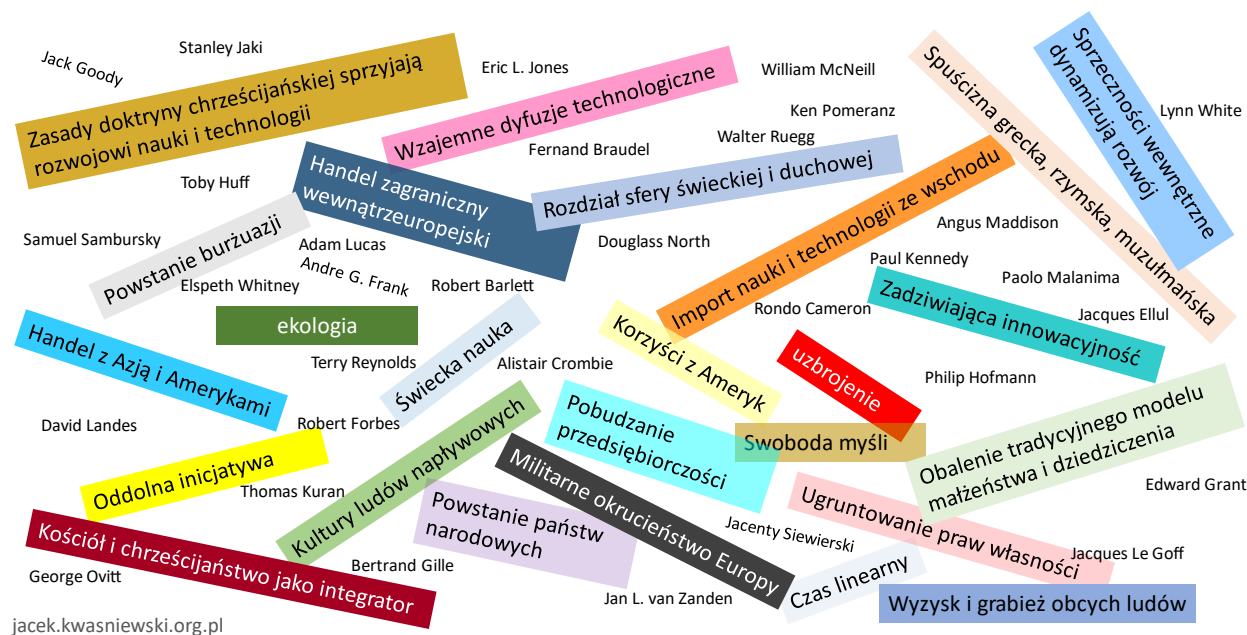
Po drugie, technologia. Od roku 1000 mnożą się innowacje we wszystkich dziedzinach życia. Ilość maszyn zadziwia przybyszów z dalekich stron. Pod koniec Średniowiecza Europa ma najlepsze statki i okręty.

Po trzecie, od końca XV wieku Europa zaczyna zamorską ekspansję. W ciągu trzystu lat opanowuje obszar 55 razy większy od tego z którym zaczynała podboje w roku Kolumba, 1492.

Po czwarte, nauka. Średniowiecze stworzyło bazę rozwoju nauki nowożytnej w postaci inspirującej filozofii i teologii, infrastruktury materialnej i organizacyjnej. Zbudowano merytoryczne podstawy nauki - fundament Rewolucji Naukowej

W sumie więc, historyczny fenomen europejski to zadziwiające i trwałe przyspieszenie Europy, rozpoczęte od XI-XII wieku.

Co pobudzało Europę do szybkiego biegu? – kakafonia pomysłów

Pomysłów, koncepcji, idei i stanowisk jest bez liku. Od prac 12 tomowych po krótkie artykuły. Od tekstów, które po 100 latach od ich napisania nadal inspirują po opracowania pisane głównie dla punktów w okresowej ocenie. Opracowania wąsko specjalistyczne i podręczniki dla studentów

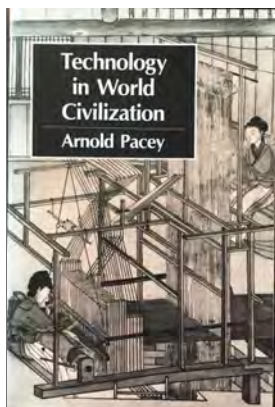
	<p>Jakie znajdujemy w literaturze wyjaśnienia historycznego fenomenu europejskiego?</p> <p>Spróbujmy to uporządkować</p>	
<p>jacek.kwasniewski.org.pl</p>	<p>Szkoła klasyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Specyficzne cechy Europy, Europejczyków <p>Nurt World History:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kluczem kontakty z innymi obszarami kulturowymi <p>Szkoła rewizjonizmu historycznego:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Europejski fenomen to imperializm • Nieprawda, że Europa przewyższyła rozwinięte cywilizacji azjatyckie • Najważniejsze osiągnięcia Europa przejęła od Wschodu 	<p>Filipe Fernandez-Armesto</p>

Dla potrzeb wykładu wyróżniłem trzy nurty tłumaczeń. Nie wyczerpują wszystkiego, ale wprowadzają pewien, choć niedoskonały, ład.

Szkoła klasyczna głosi, że sukces Europa zawdzięcza swoim specyficznej charakterystyce (topografia, zaszczości antyczne, religia itd.) lub cechom osobowym Europejczyków. To tak zwane koncepcje cudu lub fenomenu europejskiego

Nurt World History, który zmienia perspektywę oglądu świata na globalną, głosi, że kluczem sukcesu Europy były jej kontakty z innymi obszarami kulturowymi. Dzięki nim przyszedł do nas ważne technologie, idee, produkty. Które nierzadko były u nas rozwijane. Ważne były też interakcje poszczególnych kultur z ich środowiskiem naturalnym.

Z kolei szkoła rewizjonizmu historycznego zdecydowanie pomniejsza historyczne znaczenie Europy. Można w niej wyodrębnić kilka podejść, powiem o nich za chwilę.

Szkoła World History

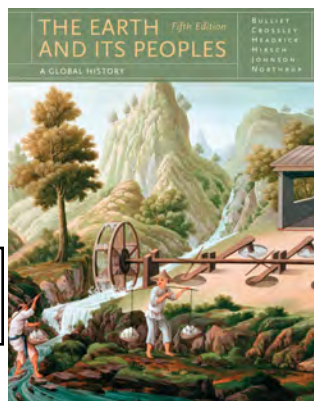
Podstawowe tezy

- Dominuje w obecnej literaturze o historii cywilizacji
- Główna teza, że źródłem dynamiki wzajemne kontakty międzycywilizacyjne

Niektórzy przedstawiciele tego nurtu

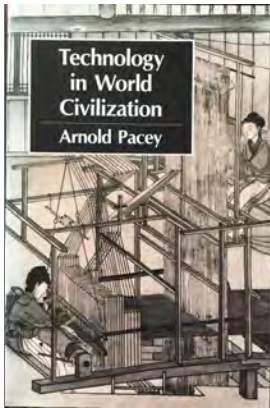
David Casendey
Jared Diamond
Daniel R. Headrick
Marshall Hodgson
William H. McNeill
Arnold Pacey
Carrol Quigley
John M. Roberts
Peter Stearns
Jackson Spielvogel
Immanuel Wallerstein

Klasyczny podręcznik historii świata pisany z pozycji World History

jacek.kwasniewski.org.pl

O szkole klasycznej powiem na końcu. Wpierw kilka słów o nurcie World History. W pracach na temat historii świata i historii cywilizacji ten nurt obecnie dominuje. Zmienia perspektywę spojrzenia z zachodniego na globalne. Głosi, że świat zawdzięcza swój rozwój wzajemnej wymianie i kontaktom z innymi obszarami kulturowymi. Dzięki nim następował wzajemny transfer ludzi, technologii, idei, produktów, roślin i zwierząt. A także chorób. Europa w pewnym okresie na tych transferach najbardziej skorzystała, bo miała wyjątkowo korzystne warunki klimatyczne, geograficzne i topograficzne.

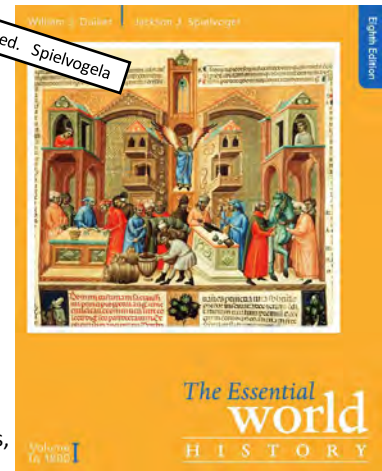

Szkoła World History c.d.

Podstawowe tezy

- Ucina „ekstrema” (rewizjonistyczne, ekologiczne, kulturowe)
- Ciekawe opisy wydarzeń
- Słabsze tłumaczenia

Podręcznik pod red. Spielvogela

Niektórzy przedstawiciele tego nurtu

Niektórzy przedstawiciele: David Casendey, Jared Diamond, Daniel R. Headrick, Marshall Hodgson, William H. McNeill, Arnold Pacey, Carrol Quigley, John M. Roberts, Peter Stearns, Jackson Spielvogel, Immanuel Wallerstein

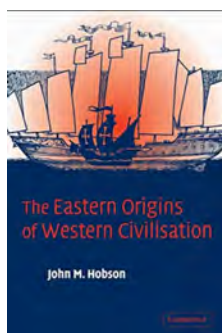
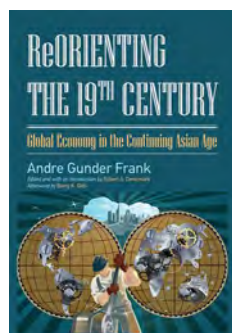
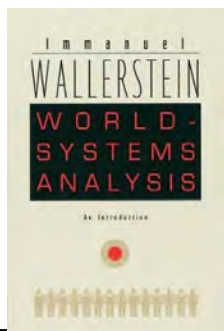
jacek.kwasniewski.org.pl

Podjęcie World History wygładza i tonuje stanowiska uznane za zbyt jednostronne. Jednym z nich jest ekstremum rewizjonistyczne, negujące wkład Europy. Innym – ekstremum ekologiczne, wskazujące dominującą rolę geografii, klimatu i topografii. Jeszcze innym – ekstremum kulturowe wyróżniające, ponad wszystko, kulturę, czyli cechy pewnych społeczności, ich mentalność, wierzenia, religię i instytucje religijne, normy moralne, wzory zachowań, filozofie. W oparciu o te założenia, czyli wzajemne kontakty oraz tonowanie ekstremów, powstają na przykład wielkie ponad tysiącstronicowe opracowania Historii Świata, np. J.M. Roberta, Jacksona Spielvogela, czy pod redakcją Headricka. W moim przekonaniu, całkiem dobrze relacjonują, jak historia się toczyła, jednak znacznie słabiej tłumaczą dlaczego się toczyła w ten właśnie sposób.

Szkoła rewizjonizmu historycznego

Podstawowe tezy

- Europejski fenomen to imperializm, czyli wyzysk i grabież obcych terenów i ludów
- Wszystkie lub prawie wszystkie osiągnięcia Europa przejęła od Wschodu

Niektórzy przedstawiciele tego nurtu

Samir Amin
Giovanni Arrighi
James M. Blaut
Alfred W. Crosby
Filipe Fernandes-Armesto
Andre G. Frank
Jack Goldstone
Jack Goody
John Hobson
Joseph E. Inikori
Janet Abu-Lughod
Eric Mielants
Kenneth Pomeranz
Walter Rodney
Immanuel Wallerstein
Roy Bin Wong

jacek.kwasniewski.org.pl

Historyków rewizjonistycznych łączy chęć rewizji tradycyjnej narracji. Negują, by Europa osiągnęła sukces cywilizacyjny a jeśli nawet, to jej potęga była krótka, zdobyta kosztem podbitych ludów a prawie wszystkie osiągnięcia zostały przejęte ze Wschodu.

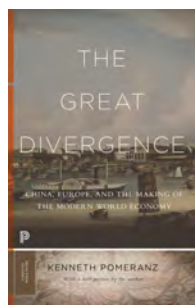
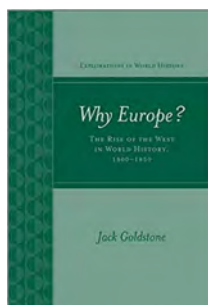
Fenomen europejski to w oczach rewizjonistów imperializm, czyli wyzysk i grabież obcych terenów i ludów. Tylko dlatego Europa stała się bogata. Popularyzatorem tych tez był m.in. słynny socjolog, Immanuel Wallerstein i historyk gospodarczy, Andre Gunder Frank.

Inni rewizjoniści dowodzą, że Europa nie była oryginalna, bo wszystkie lub prawie wszystkie osiągnięcia przejęła od Wschodu. Dotyczy to wynalazków technicznych, idei politycznych, koncepcji ekonomicznych. Rzecznikami tej koncepcji są m.in. brytyjski politolog, John M. Hobson a także Eric Mielants i Jack Goldstone.

Szkoła rewizjonizmu historycznego c.d.

Podstawowe tezy

- Europa celowała tylko w okrutnym militarystycznym
- Do końca XVIII wieku centrum świata był Daleki Wschód a Europa była importerem
- Hegemonia Europy była krótka (XIX -XX wiek) i osiągnięta przypadkiem

Niektórzy przedstawiciele tego nurtu

Samir Amin
Giovanni Arrighi
James M. Blaut
Alfred W. Crosby
Filipe Fernandes-Armesto
Andre G. Frank
Jack Goldstone
Jack Goody
John Hobson
Joseph E. Inikori
Janet Abu-Lughod
Eric Mielants
Kenneth Pomeranz
Walter Rodney
Immanuel Wallerstein
Roy Bin Wong

jacek.kwasniewski.org.pl

Zdaniem rewizjonistów, jedynym elementem oryginalnym naszej cywilizacji było szerokie stosowanie siły militarnej do podbojów ekonomicznych. Militarystyczne państwo europejskie nie miało sobie równych w okrucieństwie i służyło prywatno-państwowej ekspansji politycznej, geograficznej i gospodarczej.

Zdaniem rewizjonistów, do końca XVIII wieku prawdziwym centrum gospodarczym i handlowym świata był Daleki Wschód a Europa nie miała na tym rynku nic atrakcyjnego do zaoferowania poza srebrem grabionym w Nowym Świecie. Technologicznie była wielkim importerem wschodniej myśli i rozwiązań technicznych. Europejska i zachodnia hegemonia technologiczna i ekonomiczna była krótkim epizodem i efektem przypadkowych zbiegów okoliczności. Tezy te głosi m.in. amerykański historyk Kenneth Pomeranz

Krytycy szkoły rewizjonistycznej

A. Maddison

J.L. van Zanden

S. Broadberry

R. Duchesne

J.M. Bryant

ważni krytycy	uczelnia
Angus Maddison	twórca ekonomicznej statystyki historycznej, uniwersytet Groningen, Holandia, zm. 2010
Jan Luiten van Zanden	uniwersytet Groningen, Holandia
Ricardo Duchesne	Uniwersytet Nowego Brunswiku, Kanada
Stephen Broadberry	Uniwersytet Oxford
Toby Huff	emerytowany profesor uniwersytetu Dartmouth Massachusetts
Joseph M. Bryant	uniwersytet Toronto
Bishnupriya Gupta i Debin Ma	uniwersytet Warwick, Uniwersytet Oxford
Greg Melleuish	Uniwersytet Wollongong, Australia
Doynne Dawson	związany z uczelniami w USA i Korei pld.
Marc Ferguson	Uniwersytet stanu Massachusetts,

Zarzuty

- Teksty sporządzane „pod tezę”
- Niewygodne fakty i źródła pomijane
- Opinie niepoparte faktami
- Nieuprawnione uogólnianie
- Fałszywe źródła

Krytyki oparte na własnych badaniach

- Angus Maddison
- J.L. van Zanden
- S. Broadberry i Debin Ma

Najbardziej obszerna krytyka

- Ricardo Duchesne, kilkaset stron, książka i artykuły
- Angus Maddison, kilkaset stron, książka i artykuły
- Stephen Broadberry, podobnie
- Greg Melleuish, książka i mniejsze teksty

Najbardziej bojowy krytyk

- Joseph Bryant

Nurt rewizjonistyczny stał się popularny pod koniec lat 70. i był głośny w następnych dwóch dekadach. Rewizjoniści umieścili Zachód na ławie oskarżonych. Wyjaśnienie historii świata było proste: Zachód miał napaść, zagrabić i zniewolić dużą część świata. W ten sposób wzbogacił się a pisana przezeń historia narzuciła, według rewizjonistów, kłamliwą narrację dziejów. Ot, cała teoria.

Okazało się jednak, że tezy rewizjonizmu niepokojąco często mijają się z faktami. Były często sporządzane pod tezę a niewygodne fakty pomijane. Krytycy rewizjonizmu wykryli cały szereg tricków: prezentowanie opinii niepopartych faktami, przedstawianie danych z jednego regionu Chin uogólnianych następnie na całą Azję południowo wschodnią, powoływanie się na stare opracowania, choć nowsze mówiły coś przeciwnego, wskazywanie fałszywych źródeł, itd.

Z tych powodów krytyka rewizjonizmu narastała a rewizjoniści tracili wiarygodność. Obecnie stracili wigor, przycichli i przemalowują się na przedstawicieli nurtu World History.

Wśród ważnych krytyków nurtu rewizjonistycznego trzeba wymienić następujące nazwiska: Angus Maddison, twórca ekonomicznej statystyki historycznej, Jan Luiten van Zanden, który przejął po śmierci Maddisona jego katedrę w uniwersytecie Groningen (Holandia) i Stephen Broadberry z Oxford University. Ci trzej i ich zespoły wsparli krytykę swoimi własnymi badaniami porównawczymi Europy i Azji. Gdy umarł Angus Maddison, jego przyjaciel, van Zanden uruchomił Maddison Project, zespół badawczy kontynuujący prace Maddisona ze statystyki historycznej.

Z kolei Ricardo Duchesne z Uniwersytetu Nowego Brunswiku w Kanadzie jest autorem najobszerniejszej krytyki tez rewizjonistycznych. Esej na temat jego książki jest na mojej stronie.

Joseph Bryant z uniwersytetu Toronto jest zapewne najbardziej bitnym krytykiem. Jego teksty są dobrze napisane, argumenty celne. Wywołał swoimi artykułami gorącą debatę i polemiki.

Szkoła klasyczna

- Kluczowe innowacje techniczne: w rolnictwie, młyny, statki (A.Maddison)
- Racjonalne badanie i eksperymenty (D.Lindberg, A.Maddison)
- Topografia, usytuowanie geograficzne, klimat (wielocentrowość, wybrzeża, umiarkowany klimat) (E.Jones, D.Casendey, J.Diamond)
- Specyfika europejskich instytucji publicznych (rozdział sfery doczesnej oraz duchowej i in.) (D.North, N.Rosenberg)
- Spuścizna grecko - rzymska (E.Grant, D.Lindberg, T.Huff)
- Wyjątkowa innowacyjność Europejczyków (C.Cipolla, Lynn White, Chr.Dawson, W.McNeill)
- Zmiany w systemach dziedziczenia, powstanie i umocnienie postaw indywidualistycznych (A.Macfarlane, J.Goody, A.Guriewicz)
- Rewolucja prawna (prawo kanoniczne jako wzór, korporacje, zasada reprezentacji, rządy prawa) (H.Berman)
- Powstanie burżuazji (D.Landes)
- Powstanie państw narodowych (P.Kennedy)
- Ochrona praw własności (R.Pipes)

jacek.kwasniewski.org.pl

Jeśli idzie o szkołę klasyczną, literatura ukazuje cały szereg pomysłów, jak tłumaczyć cywilizacyjny rozkwit Europy. Wszystkie koncepcje szukają źródeł sukcesu niejako wewnątrz Europy. Są niekiedy interesujące, ale wielu autorów przyznaje, że o wiele łatwiej opisać, co się Europie przydarzyło, niż wyjaśnić dlaczego to się stało. Toteż przeważają prace, gdzie opis zastępuje wyjaśnienie.

Szkoła klasyczna dostrzega wyjątkowość Europy i jej wielki wpływ na historię świata, ale nie ma zgody, jakie zagadnienia są szczególnie ważne, dlaczego właśnie te a nie inne i co należy tłumaczyć a co jest oczywiste. Wielu autorów łączy w swoich pracach szereg koncepcji. Wynika to między innymi z przekonania, że nie ma jednego zasadniczego wyjaśnienia, które mogłoby zintegrować wszystkie sformułowane dotąd.

Szkoła klasyczna c.d

„Typy idealne”, czyli co najlepiej wyjaśnia historyczny sukces Europy

Geografia, topografia, klimat (np. *The European Miracle*)

Do wyboru okres, uznany za kluczowy (np. F. Braudel, *Gramatyka cywilizacji*)

Ekspansja geograficzna (np. *konkwistadorzyportugalscy*)

„Typy idealne”, czyli co najlepiej wyjaśnia historyczny sukces Europy

Uzbrojenie, technologie wojskowe (np. G. Parker *Military Revolution*)

Rozwój gospodarczy spowodowany różnymi przyczynami (np. A. Maddison, *The World Economy*)

Wpływy zewnętrzne (np. W. McNeill, *The Rise of the West*)

„Typy idealne”, czyli co najlepiej wyjaśnia historyczny sukces Europy

Cechy Europejczyków (np. A. Guriew, *Jednostka w dziejach Europy*)

Kultura jako zbiór rozmaitych składników (np. D. Landes, *Bogactwo i nędza narodów*)

Chrześcijaństwo i Kościół (np. J. Siewierski, *Chrześcijaństwo a ekspansja zachodniej cywilizacji*)

Literaturę szkoły klasycznej spróbuję uporządkować poprzez pogrupowanie według swego rodzaju typów idealnych. Każdy typ idealny wskazuje na coś, co ma dobrze tłumaczyć historyczny sukces Europy. Każdy robi to nieźle, ale żaden nie tłumaczy wszystkiego. Autorzy albo więc łączą w swoich pracach kilka wyjaśnień albo ograniczają się do wyjaśnienia tylko pewnego aspektu fenomenu europejskiego.

Jako pierwszy typ idealny, co tłumaczy historyczny sukces Europy, wybrałem czynniki geograficzno-klimatyczne, determinujące wielocentrowość, decentralizację i średniowieczną separację Europy od hord azjatyckich. Następnie, mamy do wyboru jeden z okresów uznanych za kluczowy: np. spuściznę grecko-rzymską, Średniowiecze, Renesans, Rewolucję Naukową, Oświecenie Przemysłowe i inne.

Kolejnym pomysłem-kluczem, jak wytłumaczyć cud europejski są Wielkie Odkrycia i zamorska ekspansja, bo były to czynniki tworzące światową potęgę Europy. Łączy się z tym wyjaśnieniem tłumaczenie siły Europy jej uzbrojeniem, technologiami militarnymi i organizacją armii. Bardzo liczne prace akcentują wyjątkowy wzrost gospodarczy tłumacząc go różnicami.

Inny pomysł, wywodzący się z nurtu World History, to decydujący wpływ czynników zewnętrznych, czyli w praktyce Germanowie, Arabowie, Indie, Chiny, Afryka. Niekiedy za determinantę fenomenu uznaje się cechy Europejczyków, takie jak innowacyjność, ciekawość, agresywność, szacunek dla grecko-rzymskiej przeszłości.

Niektórzy autorzy wskazują na rolę kultury rozumianej np. jako amalgamat schedy grecko-rzymskiej, germańskiej i chrześcijaństwa. Koncepcje eksponujące rolę Kościoła i chrześcijaństwa omówię na kolejnych slajdach.

Szkoła klasyczna. Rola Kościoła i chrześcijaństwa

Szereg koncepcji uznaje Kościół i chrześcijaństwo za ważne, bardzo ważne lub kluczowe w wyjaśnieniu fenomenu europejskiego.

Robert Barlett, Herman Berman, Fernand Braudel, Pierre T.de Chardin, Pierre Chaunu, Henry Daniel -Rops, Christopher Dawson, Jean Delumeau, Bruno Dumézil, Edward Grant, Avner Greif, Aron Guriewicz, John A.Hall, Philip Hefner, Samuel P. Huntington, Stanley Jaki, Jan Kieniewicz, Jan Kłoczowski, Feliks Koneczny, Bronisław Kumor, Jacek Kwaśniewski, Karl Löwith, Michael Mann, Charles Montalembert, Jose Morales, Leighton D. Reynolds i Nigel G. Wilson, Jacenty Siewierski, Arnold Toynbee, Max Weber, Lynn White, Alfred Whitehead, Thomas Woods, Jan L. van Zanden

Stephen Barr, Ernst Benz, Marc Bloch, John H. Brooke, Paul Davies, Edward B. Davis, Gary Ferngren, Robert J. Forbes, Michael B. Foster, Vico Giambatista, Georg Wilhelm Hegel, Reijer Hooykaas, Toby Huff, Christopher B. Kaiser, Eugen Klaaren, David C. Lindberg, Robert Merton, Lewis Mumford, David F. Noble, Douglass C. North, Ronald Numbers, Daniel Olszewski, Margaret Osler, Carroll Quigley, Alvin J. Schmidt, Jacek Soszyński, Rodney Stark, Bronisław Szerszynski, Walter Ullmann, Andre Vauchez, Vim Vroom, Elspeth Whitney

Nurt, który uznaje Kościół i chrześcijaństwo za zmienne ważne, lub kluczowe w wyjaśnieniu fenomenu europejskiego, zasługuje na osobną uwagę. Te czynniki są bowiem uważane, chyba przez większość poważnych naukowców, za istotne. Oczywiście, niektórzy poświęcają im mało uwagi (np. W. McNeill, D. North czy A. Maddison) i tych jest znacznie więcej. Ale inni rozwijają temat i piszą dużo, np. Jacenty Siewierski, Harold Berman, Lynn White, Walter Ullmann, Jean Delumeau czy Ann McCants.

Choć czasem dużo oznacza negatywną fiksję, na przykład dowodzenie, że nieprawdą jest, by Kościół i chrześcijaństwo miały istotny wpływ na jakąś sferę (przypadek Adama Lucasa i problemu średniowiecznych młynów) lub publikowanie w II połowie XX wieku grubych opracowań dowodzących negatywnego wpływu Kościoła na naukę (przypadek George'a Minois). W obu wymienionych przypadkach są to stanowiska odosobnione. Uczni zupełnie pomijający religię, jako czynnik oddziałujący na obraz cywilizacji, są w dużej mniejszości, choć niektórzy zdobyli spory rozgłos, np. Robert Wright lub Jared Diamond.

Wymieniłem na slajdzie nazwiska niektórych uczonych uznających ważną rolę Kościoła i chrześcijaństwa w powstaniu fenomenu europejskiego, choć oczywiście, jest ich wielokrotnie więcej.

Szkoła klasyczna. Rola Kościoła i chrześcijaństwa c.d.

Szereg koncepcji uznaje Kościół i chrześcijaństwo za ważne, bardzo ważne lub kluczowe w wyjaśnieniu fenomenu europejskiego.

Robert Barlett, Herman Berman, Fernand Braudel, Pierre T.de Chardin, Pierre Chaunu, Henry Daniel –Rops, Christopher Dawson, Jean Delumeau, Bruno Dumézil, Edward Grant, Avner Greif, Aron Guriewicz, John A.Hall, Philip Hefner, Samuel P. Huntington, Stanley Jaki, Jan Kieniewicz, Jan Kłoczowski, Feliks Koneczny, Bronisław Kumor, Jacek Kwaśniewski, Karl Löwith, Michael Mann, Charles Montalembert, Jose Morales, Leighton D. Reynolds Nigel G. Wilson, Jacenty Siewierski, Arnold Toynbee, Max Weber, Lynn White, Alfred Whitehead, Thomas Woods, Jan L. van Zanden

I. Wpływ Kościoła i chrześcijaństwa na rozwój europejskiej nauki, technologii i gospodarki

II. Chrześcijaństwo i Kościół budowały Europę jako jednolity obszar kulturowy

III. Chrześcijaństwo i Kościół były czynnikami budującymi europejski światopogląd

Stephen Barr, Ernst Benz, Marc Bloch, John H. Brooke, Paul Davies, Edward B. Davis, Gary Ferngren, Robert J. Forbes, Michael B. Foster, Vico Giambatista, Georg Wilhelm Hegel, Reijer Hooykaas, Toby Huff, Christopher B. Kaiser, Eugen Klaaren, David C. Lindberg, Robert Merton, Lewis Mumford, David F. Noble, Douglass C. North, Ronald Numbers, Daniel Olszewski, Margaret Osler, Carroll Quigley, Alvin J. Schmidt, Jacek Soszyński, Rodney Stark, Bronisław Szerszynski, Walter Ullmann, Andre Vauchez, Vim Vroom, Elspeth Whitney

W tym całym nurcie wyróżniłem trzy wątki badawcze. Ten podział nie wyczerpuje wszystkiego, co napisano na ten temat, ale pozwala nieco uporządkować sporą część literatury przedmiotu

Tak więc, są prace, badające wpływ Kościoła i chrześcijaństwa na rozwój europejskiej nauki, technologii i gospodarki.

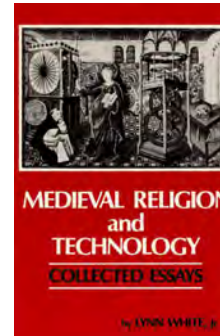
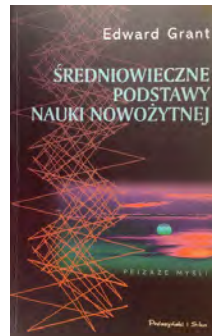
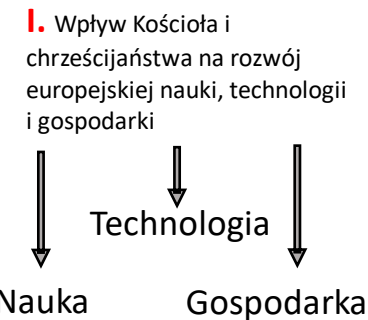
Innym wątkiem są rozważania na temat roli Kościoła w tworzeniu Europy jako jednego i jednolitego obszaru cywilizacyjnego. Idzie o integrację religijną, gospodarczą i kulturową.

Jeszcze innym przedmiotem badań są analizy wpływu Kościoła i doktryny chrześcijańskiej na powstanie specyficznej mentalności europejskiej, postawy wobec innych i wobec świata, sposobu postrzegania samego siebie, europejskie hierarchie wartości, marzenia i obawy.

Szkoła klasyczna. Rola Kościoła i chrześcijaństwa c.d.

Szereg koncepcji uznaje Kościół i chrześcijaństwo za ważne, bardzo ważne lub kluczowe w wyjaśnieniu fenomenu europejskiego.

Avner Greif, Jacek Kwaśniewski, Jose Morales, Max Weber, Lynn White, Alfred Whitehead, Jan L. van Zanden, Ernst Benz, Marc Bloch, John H. Brooke, Paul Davies, Edward B. Davis, Gary Ferngren, Robert J. Forbes, Michael B. Foster, Reijer Hooykaas, Toby Huff, Jose Morales, Christopher B. Kaiser, Eugen Klaaren, David C. Lindberg, Lewis Mumford, David F. Noble, Douglass C. North, Ronald Numbers, Margaret Osler, Bronislaw Szerszynski, Vim Vroom, Elspeth Whitney, Jan L. van Zanden

jacek.kwasniewski.org.pl

Powiedzmy kilka słów o badaniach nad wpływem Kościoła i religii na rozwój europejskiej nauki, technologii i gospodarki.

Kulturowy i religijny rodowód nauki nowożytnej doczekał się setek, o ile nie tysięcy opracowań. Istotny wpływ doktryny i Kościoła nie jest przez naukę kwestionowany. Inaczej ma się rzecz publicystyką, wciąż powielającą przebrzmiałe, XIX wieczne schematy walki Kościoła z nauką.

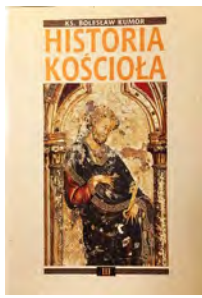
Wpływ Kościoła i doktryny na rozwój technologii był do lat 70. XX wieku żywo dyskutowany. Ścierały się skrajnie odmienne koncepcje, od bagatelizujących rolę religii i kultury do uznających te czynniki za bardzo ważne lub nawet kluczowe. Wydaje mi się, że zainteresowanie tym polem badawczym osłabło w ostatnich dekadach.

Stosunkowo najmniej prac powstało w ostatnich 30 latach na temat kulturowej i religijnej genezy nowożytnej, europejskiej gospodarki rynkowej. Choć jest tu trochę znakomitych tekstów, choćby holenderskiego historyka van Zandena. Pomijam stare i słynne analizy Maxa Webera sprzed przeszło wieku.

Szkoła klasyczna. Rola Kościoła i chrześcijaństwa c.d.

Bruno Dumézil

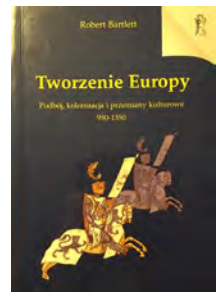

Bronisław Kumor

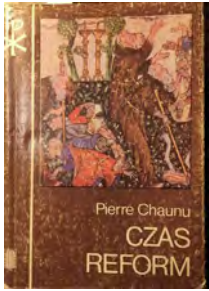
II. Chrześcijaństwo i Kościół integruje Europę religijnie, kulturowo, ekonomicznie, ideologicznie, militarnie i w życiu codziennym

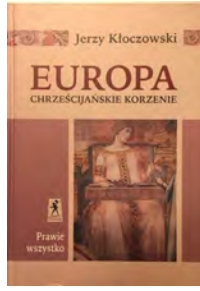
Józef Życiński

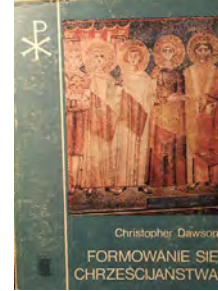
Robert Barlett

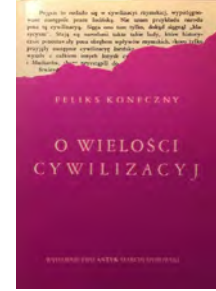
Pierre Chaunu

Jerzy Kłoczowski

Christopher Dawson

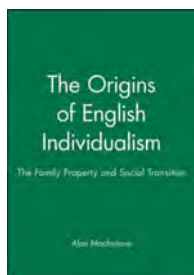
Feliks Koneczny

20

Kościół i chrześcijaństwo badane są jako czynniki integrujące średniowieczną Europę religijnie, kulturowo, ekonomicznie, ideologicznie, militarnie i w życiu codziennym. Jest to temat bardzo wielu opracowań, od dzieł zakresowo bardzo obszernych do tekstów traktujących o kwestiach szczegółowych.

Osobiście szczególnie cenię prace autorów przedstawionych na slajdzie, zwłaszcza Roberta Barletta, Bruno Dumézila i Bronisława Kumora. Stworzyli oni dzieła pomnikowe. Dla Konecznego mam duży sentyment za jego uwagi o diametralnie różnym postrzeganiu i wartościowaniu czasu w cywilizacji łacińskiej i cywilizacjach azjatyckich. Dodałbym do tego jeszcze obszar Afryki. Inspirujące są teksty Kłoczowskiego i Życińskiego. Ale oczywiście należałoby wymienić jeszcze wiele innych nazwisk.

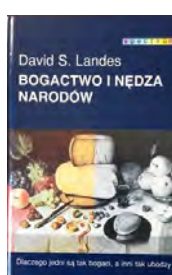
Szkoła klasyczna. Rola Kościoła i chrześcijaństwa c.d. Jean Delumeau Jack Goody

Alan Macfarlane

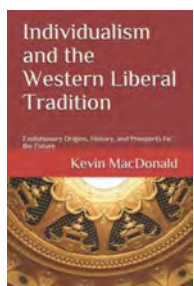
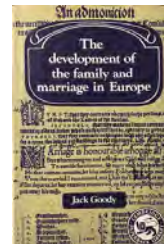
Aron Guriewicz

David S. Landes

Jacek Siewierski

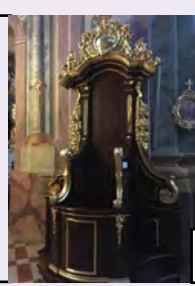

Kevin MacDonal

Jean Delumeau

Charles P. Arand
James Cohn
Willis B. Glover
Sarah Hamilton
Rob Meen
Alexander Murray
Pierre J. Payer
Larry Siedentop
Michał Tomaszek

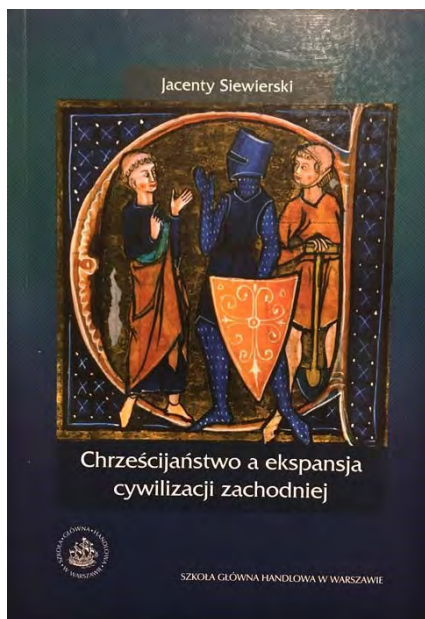
Autorzy badający historię spowiedzi

III. Chrześcijaństwo i Kościół
czynnikami budującymi
europejską mentalność,
światopogląd, marzenia i lęki

oraz indywidualizm

Średniowiecze to również miejsce, gdzie rodzi się indywidualizm, jednostka zyskuje na wartości, niewolnictwo zostaje zniesione, umacnia się marzenie o raju, narasta strach przed piekłem, rodzi się poczucie prawa. Formuje się europejska tożsamość kulturowa bycia częścią Christianitas. Powstaje specyficzna europejska mentalność, świadomość odrębności kulturowej, tworzone są i internalizowane unikalne dla Europy wartości polityczne, ekonomiczne i organizacyjne.

Procesy te są przedmiotem badań, w tym analizowana jest rola Kościoła i religii. Badana jest geneza indywidualizmu europejskiego. Można tu wymienić przykładowo prace Guriewicza, Macfarlane'a, MacDonalda oraz studia nad wpływem instytucji spowiedzi na rodzenie się świadomości indywidualnej. Indywidualizm to także efekt rozbicia przez Kościół starych struktur klanowych i wprowadzanie nowego modelu małżeństwa (praca Jacka Goody'ego). Na świadomość Europejczyków ma wpływ rosnący strach przed grzechem (prace Jean Delumeau). Tych prac jest oczywiście o wiele więcej.

Fragmenty spisu treści

I. CHRZEŚCJAŃSTWO JAKO FUNDAMENT

Od Romanitas ku Christianitas
Instytucjonalizacja chrześcijaństwa i pozycja Rzymu
Chrześcijańskie uniwersum moralno-polityczne
Kulturowa jedność chrześcijańskiej Europy

II. INDYWIDUALIZM W EUROPEJSKIEJ KULTURZE

Kultura w epoce po-chrześcijańskiej
Chrześcijańskie źródła indywidualizmu
Zmiana celu kulturowego

III. FORMOWANIE SIĘ AUTONOMICZNEJ SPOŁECZNOŚCI MIEJSKIEJ

Uniwersalia kulturowe i cywilizacyjne
Chrześcijańskie inspiracje autonomicznej społeczności miejskiej
Podstawy autonomii miast

IV. NARODZINY PORZĄDKU PRAWNEGO

Miejsce prawa w kulturze konfucjańskiej
Formowanie się zachodniej tradycji prawnej
Reforma kościelna w XI w

V. PRELUDIUM REWOLUCJI NAUKOWEJ

Bóg i ład natury
Wiedza naukowa w starożytności i w średniowieczu
Pożytki płynące ze scholastyki

Jacynty Siewierski

Chrześcijaństwo a ekspansja zachodniej cywilizacji

wyd. 2009, 2018

strona Jacyntego Siewierskiego <https://jacek.kwasniewski.org.pl/czemu-europa/>

Mówiąc o literaturze rozważającej religijne korzenie Zachodu należy koniecznie i osobno wspomnieć o książce Jacyntego Siewierskiego. Napisał on najlepszą pracę na polskim rynku wydawniczym i nie tylko na polskim. Mam dobre rozeznanie literatury światowej i mogę pełnym przekonaniem powiedzieć, że ta praca należy do kilkunastu najlepszych, jakie napisano na ten temat w ostatnich latach. Syntetyczna, z dobrym pomysłem na uporządkowanie oceanu faktograficznego, wsparta znajomością bardzo bogatej literatury przedmiotu, daje czytelnikowi klarowny, przekonujący obraz genezy Zachodu.

Książka ta jest dostępna na mojej stronie, bo jej część oddałem do dyspozycji pana Siewierskiego.

Jonathan Daly, HISTORIANS DEBATE The Rise of the West

Historycy dyskutują powstanie i sukces Zachodu

Inna klasyfikacja literatury o fenomenie europejskim

I. Cud Zachodu

u mnie „szkoła klasyczna”

David S. Landes
Aalan Macfarlane
Deidre McCloskey
Nathan Rosenberg
Douglass C. North
Richard Pipes
John A. Hall
Lynn White
Carlo Cipolla
Michael Roberts
Geoffrey Parker
William H. McNeill
Joel Mokyr

II. World History

u mnie też „World History”

William H. McNeill
Jared Diamond
David Casendey
Eric L. Jones
Marshall Hodgson

III. Potęga Azji

u mnie nie ma

Jack Goody
Andre G. Frank
Kenneth Pomeranz
John H. Hobson

IV. Imperializm i wysysk

u mnie „rewizjonizm”

Andre G. Frank
Joseph E. Inikori
Alfred Crosby
John Weaver
Immanuel Wallerstein
Eric Mielants
Andre G. Frank
Barry K. Gills
Janet Abu-Lughod

V. Dlaczego nie Chiny?

u mnie nie ma

Immanuel Wallerstein
Joel Mokyr
Andre G. Frank
David S. Landes
Kenneth Pomeranz
Joseph Needham
Wen-yuan Qian
Derk Bodde
Nathan Sivin

Stephen Bradberry i Bishnupriya Gupta,
Ricardo Duchesne, Christer Gunnarson,
Angus Maddison, Jan L. van Zanden

jacek.kwasniewski.org.pl

23

Po zaprezentowaniu mojej próby uporządkowania literatury, chwilę poświęcę innej klasyfikacji, zawartej w książce amerykańskiego historyka, Jonathana Daly’ego. Jej tytuł „Historycy dyskutują powstanie i sukces Zachodu” (Historians Debate the Rise of the West). Autor przedstawił koncepcje kilkudziesięciu uczonych, których pogrupował nieco inaczej niż ja, ale ciekawie. Jego typologia w części pokrywa się z moją. Ale ponadto skompilował dwa rozdziały na tematy, których ja w ogóle nie poruszam: Potęga Azji i Dlaczego nie Chiny. I jest to ciekawy pomysł.

Te dwa rozdziały tylko pozornie nie mają związku z europejskim fenomenem. Jednak historyczny rozwój i sukcesy Europy zawsze odnoszono do wzorca, jakim było bogactwo i potęga imperiów azjatyckich, przede wszystkim Chin. Pytanie, co te dalekie imperia wyniosło wysoko do góry a potem wyhamowało i wręcz zatrzymało ich postęp jest więc bardzo zasadne.

Eseje Daly’ego są ciekawe, ale w przypadku rozdziału Potęga Azji skorzystał tylko z historyków rewizjonistycznych, których wiarygodność jest bardzo ograniczona. W tym rozdziale oraz w kończącym książkę (Dlaczego nie Chiny?) Daly pominął szereg uczonych, którzy w ostatnich latach wnieśli rzeczywiście duży wkład do tego tematu (przykładowe nazwiska podaję w ramce). Co nie zmniejsza mojej bardzo pozytywnej oceny tej książki.

Zamiast podsumowania

Po tym przeglądzie literatury byłby dobry czas na podsumowanie. Ale nie podejmuję się tego zrobić. Literatura jest przebogata, niezwykle zróżnicowana i nie potrafię ocenić, jakie jej nurty rozwijają się szybciej a jakie wolniej. Mogę tylko powiedzieć, że z punktu widzenia moich preferencji, chciałbym trafić na książki, które dostrzegają Kościół i chrześcijaństwo jako bardzo ważne a może i kluczowe determinanty powstania historycznego fenomenu europejskiego. I które zarazem, byłyby płodną heurystycznie platformą rozwoju dla takiego spojrzenia. Czyli byłyby pomysłem teoretycznym, który dostarczyłby wielu inspiracji dla dalszych badań. Takich prac mogę wymienić bardzo niewiele, chyba na palcach jednej, no może obu rąk.

To wszystko oznacza, że jest jeszcze wiele do zrobienia.

Kierując się taką oceną sytuacji, kilka lat temu postanowiliśmy z przyjaciółmi promować nasze prywatne seminarium o chrześcijańskich fundamentach Zachodu. Pisaliśmy m.in.

„Uważamy, że temat chrześcijańskiego fundamentu Zachodu powinien wybrzmiewać głośniejsze i znacznie silniej. Zamierzamy stworzyć forum, którego uczestnicy są naukowcami w dziedzinach (głównie nauk humanistycznych i społecznych) istotnych dla tematu „zachodnia cywilizacja i chrześcijaństwo”. Ten temat będzie punktem odniesienia dla wyboru tekstów do dyskusji i własnych opracowań. Chcemy też publicznie rekomendować prace naukowe, które wnoszą nowe argumenty i nowe spojrzenia na wpływ Kościoła i chrześcijaństwa. Dobrej, światowej literatury naukowej w tym obszarze jest bardzo dużo. Nie odżegnując się od klasyki, chcielibyśmy zwracać szczególną uwagę na literaturę najnowszą.

Literatura dodatkowa

Daszkiewicz W., 2016, Źródła ekspansji cywilizacji europejskiej, Zeszyty Naukowe KUL 59 (2016), nr 3 (235)

Hoffman Ph., 2015, Why Did Europe Conquer the World?, Princeton University Press

Kwaśniewski, J., 2007a., *Jones Eric Lionel, The European Miracle. Streszczenie i recenzja książki*. [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/recenzje-ksiazek>

Kwaśniewski, J., 2009., Historyczny fenomen europejski, czyli jak Europa prześcignęła Azję, w: *Język, umysł i technologia. Eseje inspirowane prozą Stanisława Lema. Łódzkie Warsztaty Filozoficzne*. Łódź: Dom Wydawniczy Księży Młyn. Tekst [pdf] dostępny także na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski, J., 2013, Douglassa Northa wizja historycznego rozkwitu Zachodu, [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski, J., 2013a., *Rola chrześcijaństwa i Kościoła w europeizacji Europy*, [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski J., 2013c., *Duchesne Ricardo, Cywilizacja zachodnia: polemika z krytykami Zachodu. Esej o książce R. Duchesne „The Uniqueness of Western Civilization”*. [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/recenzje-ksiazek> [pobrano 12.10.2019]

Kwaśniewski J., 2013b., *Średniowieczne korzenie nauki nowożytnej: wpływ otoczenia na powstanie nauki i rola Kościoła*. [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski J., 2015, Młyny i wiatraki. Energetyka przemysłowa Średniowiecza, [pdf] dostępny na stronie <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski J., 2017, Średniowieczne statki handlowe, [pdf] dostępny na stronie <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski J., 2020, Streszczenie książki: Taylor Mark Zachary, Polityka innowacji: dlaczego jedne kraje są lepsze od innych w nauce i technologii, [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/recenzje-ksiazek>

Kwaśniewski J., 2021., *Christianitas. Fenomen europejski i chrześcijaństwo. Koncepcja książki i stan zaawansowania prac*, [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Kwaśniewski J., 2021., *Ekspansja zachodniej cywilizacji 1492 – 1914. Zmiany wielkości obszarów uzależnionych od Zachodu*, [pdf] dostępny na stronie: <http://jacek.kwasniewski.org.pl/teksty>

Siewierski J., 2018, *Chrześcijaństwo a ekspansja cywilizacji zachodniej*, <https://jacek.kwasniewski.org.pl/czemu-europa/>

Siewierski J., 2018, *Historyczny wyścig cywilizacji. Dlaczego Zachód zwyciężył? Rola chrześcijaństwa*, <https://jacek.kwasniewski.org.pl/czemu-europa/>